

راهنمای مدرسان آموزش خانواده

دکتر احمد به پژوه

دانشیار روان‌شناسی

مشکل از کجا آغاز می‌شود؟

هر یک از شما هر روز خبرهای تکان دهنده و فاجعه‌آمیزی را در صفحه حوادث روزنامه‌ها درباره مسائل و مشکلات کودکان و نوجوانان می‌خوانید و یا می‌شنوید. به نظر شما مشکل از کجا آغاز می‌شود و علت چیست؟

- عدم آگاهی والدین نسبت به نقش‌ها و وظایف خود؟
- عدم شناخت والدین از اصول و روش‌های برقراری رابطه انسانی؟
- عدم توجه معلمان و مربیان به اصول و روش‌های تعلیم و تربیت؟
- عدم همکاری و هماهنگی خانه و مدرسه؟
- کدام یک؟ یا همه؟

راه‌حل یا راه‌های مقابله با این مسائل و مشکلات کدام است؟

به نظر می‌رسد مهم‌ترین و مقدماتی‌ترین قدم در فرایند تعلیم و تربیت، آشنا کردن اولیا و مربیان به اصول و روش‌های برقراری رابطه انسانی و سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش خانواده است. در این

مقدمه

بی‌شک خانواده، به عنوان نهادی مقدس و بی‌بدیل، مهم‌ترین و اصلی‌ترین پرورشگاه و آموزشگاه فرد محسوب می‌شود. بنابراین، بیان هرگونه سخن و اندیشه‌ای درباره تربیت فرد به‌ویژه کودک، نوجوان و جوان، بی‌توجه به نقش حیاتی خانواده سخن و اندیشه‌ای نادرست قلمداد می‌گردد.

از این‌رو توجه به آموزش خانواده، مشاوره خانواده، توان‌بخشی خانواده، خانواده درمانی و مطالعه وضعیت و موقعیت نوجوان یا جوان در خانواده همواره به‌عنوان راهبردهای پیشگیری معرفی می‌شوند. تمام این تلاش‌ها از این فکر نشئت می‌گیرد که یک نظام تربیتی اثربخش، پویا و سالم، نظامی است که باید از همدلی، همفکری، همکاری و هماهنگی خانواده‌های سالم، آگاه و با نشاط برخوردار باشد. به‌همین ترتیب، تمام این کوشش‌ها مبتنی است بر این اصل که توانایی مادران، پدران، معلمان، مربیان و برنامه‌ریزان تربیتی در امر تربیت و تعلیم کودکان، نوجوانان و جوانان، این سرمایه‌های واقعی جامعه و درگرو دانایی‌های آنان در زمینه اصول و فنون و هنر تعلیم و تربیت و روان‌شناسی و دانش‌های وابسته است. بخشی از «دانایی‌ها» یا «دانش‌هایی» که ضرورت دارد هر پدر یا مادری در جامعه در حال تحول و پیچیده امروز با آن آشنا شود و مهارت‌های لازم را کسب کند، دانش مربوط به روان‌شناسی و تعلیم و تربیت فرزندان است.

مسیر باید این فکر را مورد تأکید قرار داد که فرزندان ما در درجه اول محصول تربیتی خانواده هستند و اساس شخصیت نسل آینده در خانواده‌ها شکل می‌گیرد. در سال ۱۳۶۰ مقاله کوتاهی از نگارنده این مقاله در نشریه پیوند وابسته به انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران منتشر شد که عنوان آن انعکاس رفتار است و با یک سؤال و جواب ساده، اما پر معنا آغاز می‌شود.

سؤال: «کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟»

جواب: «همان‌گونه که با آن‌ها رفتار می‌شود.»

شایان ذکر است که مقاله مذکور بعدها به شکل پوستر آموزشی با همان عنوان کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟ بارها توسط انتشارات انجمن اولیا و مربیان منتشر شده است و به عنوان منشور تربیتی مورد استفاده کارشناسان، پدران، مادران و مربیان قرار گرفته است (به‌پژوه، ۱۳۶۰).

از این رو ضرورت دارد برای تربیت درست و مطلوب کودک دیروز، نوجوان امروز و جوان فردا از خودمان شروع کنیم. اگر من و شما به عنوان مادر، پدر و یا معلم - مربی بتوانیم خود را بسازیم و با تزکیه نفس و مجهز شدن به دانش‌های لازم با متعلمان و متریبان درست رفتار کنیم، بدون شک آنان هم درست رفتار می‌کنند و به روش صحیح تربیت می‌شوند و تعلیم می‌بینند. می‌گوییم معلم - مربی، زیرا که تعلیم و تربیت، لازم و ملزوم یکدیگر هستند، من همان قدر که معلم هستم و تعلیم می‌دهم؛ مربی هستم و تربیت می‌کنم.

ضرورت مهم دیگر، تربیت نیروی انسانی کارآمد، لایق، متخصص و متعهد در آموزش خانواده و مشاوره خانواده است که همگان بر لزوم و اهمیت آن تأکید خاص دارند. برای این منظور در سال‌های گذشته تلاش‌هایی از سوی انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران صورت گرفته است و کارشناسانی به عنوان مدرس آموزش خانواده تعلیم دیده و تربیت شده‌اند. اکنون نگارنده سعی می‌کند به دنبال تجربه و چهل ساله خود در امر آموزش خانواده، مشاوره خانواده و تدریس در دوره‌های آموزشی گوناگون، رهنمودهایی را به اختصار برای برنامه‌ریزان، مجریان و مدرسان محترم آموزش خانواده ارائه دهد و امیدوار است مورد استفاده آنان قرار گیرد. هدف‌های عمده این راهنمایی عبارتند از:

۱- آشنا کردن مدرسان، برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده با اصول و روش‌های برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزش خانواده.

۲- بالا بردن اثربخشی برنامه‌های آموزش خانواده و یا دوره‌های دانش‌افزایی پدران و مادران.

۳- آگاه کردن مدرسان، برنامه‌ریزان و مجریان آموزش خانواده نسبت به مسائل و مشکلات آموزش خانواده و ارائه راه‌حل‌های مناسب برای رفع مسائل و مشکلات مذکور

۴- پیشگیری از به‌وجود آمدن برخی از موانع و مشکلات در امر آموزش خانواده.

رهنمودهایی برای مدرسان آموزش خانواده

رهنمود اول: مهم‌ترین قدم در آموزش خانواده، مخاطب‌شناسی و نیازسنجی و برنامه‌ریزی مبتنی بر نیازهای شرکت‌کنندگان است. برای مثال، یکی از دلایل شرکت پدران و مادران در جلسه‌های آموزشی این است که اخیراً فرزندشان دچار مشکل شده است. از این رو، به‌برنامه‌ریزان، مجریان و مدرسان آموزش خانواده توصیه می‌شود پیش از آموزش خانواده با توزیع پرسش‌نامه نیازسنجی و استخراج پاسخ‌ها، به بررسی نیازها بپردازند و بر اساس ویژگی‌ها، نیازها، مسائل، مشکلات و پیشنهادهای پدران و مادران برنامه‌ریزی کنند و

برای کسب اطلاعات بیشتر به کتاب راهنمای خانواده سالم: اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان، تألیف دکتر به‌پژوه مراجعه فرمائید.

رهنمود دوم: مدرس آموزش خانواده باید خود ملتزم عملی به احکام عالی‌ه اسلام به‌ویژه نماز بوده و از سلامت روانی و جسمانی، قدرت بیان مناسب، آراستگی ظاهری مناسب، حسن شهرت و سابقه آموزشی لازم برخوردار باشد.

رهنمود سوم: مدرس آموزش خانواده باید حداقل مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی، مشاوره، علوم اجتماعی و یا مددکاری اجتماعی داشته، دوره‌های آموزش خانواده را گذرانده باشد و با مسائل روانی، اجتماعی، قضایی و اقتصادی خانواده‌ها نیز آشنا باشد.

رهنمود چهارم: مدرس آموزش خانواده باید از میان کسانی که متاهل هستند انتخاب شود و بهتر است صاحب فرزند باشد.

رهنمود پنجم: هدف اساسی آموزش خانواده، آموزش است و بس. بنابراین به برنامه‌ریزان و مدرسان آموزش خانواده توصیه می‌شود که جلسه‌های آموزش خانواده را با امور دیگر از قبیل امور مالی و اقتصادی و سیاسی مختلط نکنند و رنگ و بوی غیر آموزشی و به‌خصوص مادی به جلسه ندهند.

رهنمود ششم: در هر جلسه آموزش خانواده به مدرس توصیه می‌شود هدف جلسه را در آغاز جلسه، به وضوح و به‌طور ساده بیان کند و مطمئن شود که همه شرکت‌کنندگان از هدف جلسه آگاه شده‌اند.

رهنمود هفتم: در هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید تلاش کند روی هدف از پیش تعیین شده تمرکز یابد و از این شاخ به آن شاخ نپرد.

رهنمود هشتم: در هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید سعی کند موضوع واحد و مشخصی را به زبان ساده، به صورت عمیق و همه جانبه و با ارائه مثال آموزش دهد و بررسی کند و از طرح چندین موضوع به‌طور ناقص و سطحی در یک جلسه خودداری نماید.

رهنمود نهم: هدف از آموزش خانواده، آگاه کردن پدران و مادران نسبت به نیازهای فرزندان، نقش‌ها و وظایف خانواده است. بنابراین مدرس آموزش خانواده باید از مشاجره خودداری کند و با ظرافت و لطافت با روش‌های تربیتی نامطلوب و باورهای نادرست آنان برخورد نماید.

رهنمود دهم: مدرس آموزش خانواده، در نخستین جلسه آموزش خانواده بهتر است به معرفی مختصر خود بپردازد و در صورت نیاز از شرکت‌کنندگان تقاضا کند تا آن‌ها هم خود را معرفی و تجربیات مفید خود را بیان کنند.

رهنمود یازدهم: یکی از انگیزه‌های شرکت والدین در جلسه‌های آموزشی این است که فرزند آنان دچار مشکل رفتاری یا تحصیلی شده است. این‌گونه مشکلات به‌طور معمول در جلسه‌های آموزش خانواده مطرح می‌شود و سبب بروز مقاومت‌ها و مخالفت‌هایی از جانب اولیا نسبت به برنامه‌های مدرسه می‌شود. بنابراین به مدرس آموزش خانواده توصیه می‌شود بی‌طرفی خود را در این‌گونه شرایط حفظ کند و به‌عنوان یک کارشناس مشکلات را با کمک اولیا و مربیان مورد تحلیل قرار دهد.

رهنمود دوازدهم: مدرس آموزش خانواده باید سعی کند به‌عنوان یک فرد متخصص و کارشناس، بی‌طرفی خود را در طرح مسائل و مشکلات آموزشی و پرورشی حفظ کند و تنها به تحلیل و تبیین آن‌ها بپردازد. او نباید حالت دفاعی به خود گیرد و تلاش کند توجیه‌گر عملکرد مدیران و مسئولان یا وضع موجود باشد. بدیهی است وضع موجود به‌طور کامل مورد

قبول و رضایت نیست و یکایک کارگزاران فرهنگی و مسئولان آموزش و پرورش کشور باید تلاش کنند تا وضع موجود را به وضع مطلوب تبدیل نمایند.

رهنمود سیزدهم: مدرس آموزش خانواده باید نسبت به احساسات و نگرش‌های پدران و مادرانی که دچار عدم تعادل عاطفی شده‌اند، به‌ویژه آنانی که فرزند مشکل‌دار دارند، آگاه باشد. این قبیل پدران و مادران احساسات و نگرش‌هایی مانند خشم، انکار، گناه، شرمندگی و سرزنش خود دارند. در این‌گونه موارد مدرس باید به آنان کمک کند تا به علت‌شناسی و شناسایی عوامل رشد و محدودیت‌های آن بپردازند و احساسات و نگرش‌های خود را بشناسند، با این‌گونه احساسات و نگرش‌ها کنار بیایند و در نتیجه تعادل و سازگاری عاطفی لازم را به دست آورند.

رهنمود چهاردهم: در جلسه‌های آموزش خانواده، مدرس باید به سطح سواد، شغل، طبقه اجتماعی و اقتصادی شرکت‌کنندگان و میزان آگاهی آنان از اصول تعلیم و تربیت و روان‌شناسی توجه کند. بدیهی است هر چه آموزش‌گیرندگان متجانس‌تر باشند، آموزش خانواده موفق‌تر است. برخی از پدران و مادران اهل مطالعه هستند و آگاهی‌های کلی دارند. بعضی از والدین خود معلم، استاد دانشگاه و یا به‌طور کلی کارگزار فرهنگی هستند و عده‌ای از والدین هم از نعمت سواد محرومند.

رهنمود پانزدهم: در جلسه‌های آموزش خانواده، مدرس باید سعی کند که فضای جلسه آموزشی از صمیمیت و آرامش روانی برخوردار باشد.

رهنمود شانزدهم: مدرس آموزش خانواده ضمن برخورداری از شکیبایی و متانت لازم، باید به صحبت‌های والدین صمیمانه گوش کند و واکنش‌های مناسب نشان دهد و از تحقیر یا مسخره کردن آنان جدا خودداری ورزد. همچنین نباید به‌گونه‌ای برخورد کند که پدران و مادران احساس گناه و شرمندگی کنند.

رهنمود هفدهم: مدرس آموزش خانواده باید با شرکت‌کنندگان از فرهنگ‌های گوناگون محترمانه رفتار کند و با توجه به اصل پذیرش، آنان را همان‌طور که هستند، بپذیرد.

رهنمود هجدهم: مدرس آموزش خانواده باید کلیه اصول حرفه‌ای از قبیل: اصل رازداری حرفه‌ای، اصل تفاوت‌های فردی، اصل خود آگاهی و نظایر آن را رعایت کند.

رهنمود نوزدهم: در جلسه‌های آموزش خانواده، مدرس باید از به‌کاربردن القاب، الفاظ و برچسب‌های نامناسب حتی در بیان مثال‌ها خودداری کند.

رهنمود بیستم: گاهی اوقات شرکت‌کنندگان از مدرس

متناسب با خواست‌ها و نیازهای شرکت‌کنندگان معرفی کند و در صورت امکان نمونه کتاب‌ها و مجله‌ها را همراه خود داشته باشد و عیناً در جلسه معرفی کند.

➤ **ضرورت دارد برای تربیت درست و مطلوب کودک**
دیروز، نوجوان امروز و جوان فردا از خودمان شروع کنیم. اگر من و شما به عنوان مادر، پدر و یا معلم - مربی بتوانیم خود را بسازیم و با تزکیه نفس و مجهز شدن به دانش‌های لازم با متعلمان و متربیان درست رفتار کنیم، بدون شک آنان هم درست رفتار می‌کنند و به روش صحیح تربیت می‌شوند و تعلیم می‌بینند.

رهنمود سی‌ام: مدرس آموزش خانواده اگر در نظر دارد فیلم آموزشی نمایش دهد، باید قبلاً خود، آن فیلم را مشاهده کند و خلاصه‌ای از آن را یادداشت نماید. در این ارتباط به مدرس توصیه می‌شود پیش از نشان دادن فیلم مورد نظر به پدران و مادران، خلاصه‌ای از فیلم را بازگو کند و نظر آنان را به نکاتی خاص جلب نماید.

رهنمود سی‌ویکم: در پایان هر جلسه آموزش خانواده، مدرس باید با مروری بر مطالب گفته شده به نتیجه‌گیری و ارزیابی مختصر بپردازد. گاهی می‌توان از چند نفر از شرکت‌کنندگان محترمانه درخواست کرد که چکیده مطالب گفته شده در جلسه را با زبان خود بازگو کنند.

رهنمود سی‌ودوم: به مدرسان آموزش خانواده توصیه می‌شود در صورت لزوم پدران و مادرانی را که مشکل دارند و به خدمات مشاوره‌ای نیازمند هستند به مراکز مشاوره خانواده و متخصصان روان‌شناسی معرفی و ارجاع دهند.

منابع

به پژوه، احمد (۱۳۶۰). کودکان چگونه رفتار می‌کنند؟ (پوستر آموزشی). تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
به پژوه، احمد (۱۳۸۶). راهنمای خانواده سالم: اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان (چاپ هفتم). تهران: انتشارات نهضت پویا، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

آموزش خانواده سئوال‌ات خصوصی می‌پرسند، در این حالت باید به‌طور کوتاه، ساده و صادقانه پاسخ داد.

رهنمود بیست‌ویکم: در جلسه‌های آموزش خانواده، مدرس باید حتی‌المقدور از به کار بردن اصطلاحات و واژه‌های خارجی، تخصصی، پیچیده و ناآشنای روان‌شناسی پرهیز کند و سعی نماید زبان آموزشی متناسب با زبان و سطح فکری و فرهنگی آموزش‌گیرندگان را به کار گیرد.

رهنمود بیست‌ودوم: مدرس آموزش خانواده باید در صورت نیاز به زبان محلی، ویژگی‌های فرهنگی و پاره فرهنگ‌ها آشنا باشد.

رهنمود بیست‌وسوم: مدرس آموزش خانواده باید سعی کند که آموزش را با دستورهای عملی و کاربردی و مثال‌های واقعی توأم کند. گاهی اوقات می‌توان از پدران و مادران موفق و آگاه به عنوان سخنران دعوت به عمل آورد و از آنان درخواست کرد که تجربه‌های مفید خود را با زبان خودشان در اختیار دیگران قرار دهند.

رهنمود بیست‌وچهارم: مدرس آموزش خانواده باید سعی کند نیم‌ساعت پیش از شروع جلسه در محل تشکیل جلسه آموزش خانواده حضور یابد تا آشنایی‌های لازم صورت گیرد و آمادگی‌های روانی و عاطفی به وجود آید.

رهنمود بیست‌وپنجم: در هر جلسه آموزش خانواده به مدرس توصیه می‌شود حدود سی تا چهل دقیقه بیشتر سخنرانی نکند و حدود بیست دقیقه را نیز به طرح پرسش‌ها و پیشنهادها اختصاص دهد. گاهی اوقات می‌توان به روش‌های گوناگون در طول جلسه مشارکت اولیا را جلب کرد، به گونه‌ای که احساس بی‌حوصلگی و خستگی نکنند (برای مثال: طرح سئوال، بیان یک مسئله و یا یک تجربه تربیتی از جانب شرکت‌کنندگان).

رهنمود بیست‌وششم: گاهی اوقات مدرس می‌تواند در برخی از جلسه‌های آموزش خانواده با خواندن یک بیت شعر نغز تربیتی یا مطرح کردن یک سئوال کوتاه از شرکت‌کنندگان، آموزش را شروع کند و سپس پاسخ‌های آنان را مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهد.

رهنمود بیست‌وهفتم: در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می‌شود تا حد امکان از وسائل آموزشی و کمک‌آموزشی مانند گچ و تخته سیاه، وایت‌برد، پاور پوینت، فیلم‌های آموزشی کوتاه و نظایر آن استفاده کند.

رهنمود بیست‌وهشتم: در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می‌شود رئوس مطالب و مفاهیم کلیدی را روی تخته سیاه یا وایت‌برد بنویسد.

رهنمود بیست‌ونهم: در هر جلسه آموزش خانواده، به مدرس توصیه می‌شود مشخصات منابع مفید، مانند: کتاب، مجله، پوستر آموزشی، برنامه رادیویی و یا تلویزیونی را